

BORVENDÉG Zsuzsanna – PALASIK Mária: *Vadhajtások. A sztálini természetátalakítási terv átültetése Magyarországon 1948-1956.*
Budapest, Napvilág, 2015. ISBN 978-963-338-090-1

„Kicsit sárgább, kicsit savanyúbb, de a mienk.” – mondotta Pelikán elvtárs a Tanú című kultuszfilm ominózus jelenetében. A szakmai és a politikai érdekellentétek korszakának mezőgazdasági és környezeti körülményeit és nézeteit igyekezett bemutatni a két szerző, amely tanulságul szolgálhat a mai környezeti és agrárjogi jogalkotásnak a jogalkotási hatásvizsgálatok elmaradásáról és annak következményeiről.

A könyv központi témája az 1948-1956 közötti sztálini tervgazdálkodás mögötti elképzelések megvalósítására vonatkozó törekvések lépéseinek, valamint a kényszerű célok elérésére tett erőfeszítések hatásainak bemutatására vonatkozik. A szerzők (jog) történészekhez méltó kutatói igényességgel, hivatási mivoltukból fakadó alaposággal töreksenek a sztálini korszak Magyarországnak jog-, politika- és agrártörténeti aspektusainak ismertetésére. Amellett, hogy a könyv rengeteg adatot és információt tartalmaz, magával ragadó stílusa és témája, mind a történelmi események iránt érdeklődő „laikus” olvasók számára, mind a tudomány művelői részére egy élvezetes és egyben hasznos összefoglaló mű. A kötet szélesebb olvasóközönségnek íródott, amit bizonyít a kiadó azon figyelmessége is, hogy fizikailag egy jó tapintású, a szem számára kifejezetten pihentető papírra nyomtatott könyvről van szó. A szerzők jelen monográfiájukkal, a tudomány ezen időszak agrártörténeti vakfoltjának a feltárását vállalták magukra, amelynek megalapozottságát a különböző levéltári iratokban feltárt dokumentumok adják.

A könyv főcíme a *Vadhajtások* nevet viseli, amely kifejezés környezet közelsége, valamint annak kissé pejoratív jelentéstartalma a magyar nyelvben prejudikálja a szerzők álláspontját a tárgyalt természetátalakítási tervek végrehajtásának időszakáról.

A *Bevezető* után a szerzők hét különböző állomáson – rövidebb és hosszabb számozatlan fejezetek váltakozásával – vezetik be az olvasót a sztálinizmus természetátalakítási tervének mibenlétébe, annak Magyarországi átültetésébe, valamint annak a környezetre és a gazdaságra gyakorolt hatásaira. A szerzők – a célközönség széleskörűségéből eredően – nem terhelik a főszöveget lábjegyzetekkel, valamint hivatkozásokkal, azokat az érdemi szövegtől elkülönülten, a fejezeteket követően találhatjuk, ahol tudományos igényességgel, az egyes fejezetekhez külön címzett szerkesztett jegyzék apparátussal találkozhatunk. A jegyzeteket a rövidítések jegyzéke, valamint a bibliográfia követi, a könyvben az adott témát megfelelően szemléltetve számos fotó, portré segíti az érzékletesebb megértést, mely képek forrásjegyzékét külön szerkezeti egységben találjuk. A kutatók munkáját külön személynévmutató, illetőleg helynév és intézménynév-mutató segíti.

„*A diktatúra sajátosságai a Rákosi-rendszerben*” elnevezésű fejezet tökéletesen megágyaz a kötet további fejezeteinek, itt lényegre törően és összefoglalóan kerül bemutatásra az 1945-től 1956-ig tartó időszak politikai helyzete. A fejezetben összefoglaló jelleggel megvilágításra kerül a Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvénnyel teremtett alkotmányjogi helyzet adta államszervezet – a formailag meghagyott hatalmi ágak elválasztásnak egypártrendszeri irányítása, a törvényhozói munka törvényerejű rendeleti szabályozásával történő pótlása – és politikai élet Magyarországon.¹

A könyv második fejezetében, *Tervszerűtlen tervgazdálkodás* címmel a szovjet mintára történő gazdaságátalakítás kérdése kerül a középpontba. A szovjet–magyar kapcsolatok elmélyítésének a szükségességét a trianoni békeszerződés következtében kizsákmányolt, „kis szegény ország” mítosza alapján indokolta a felső vezetés, és ennek következtében merült fel a magyar gazdaság szovjet mintára történő átalakítása.² Sztálin a harmadik világháborúra készülvén, az USA-t lefoglaló koreai háború ideje alatt a szocialista világ katonai helyzetét kívánta teljes mértékben felerősíteni. Ennek következtében irreálisan magas létszámú hadseregre volt szükség, melyet minden egyes országnak, a saját erőforrásainak igénybevételével kellett ellátnia élelemmel, felszereléssel és üzemanyaggal. Mindez elképzelhetetlenül nagy terhet rótt az országokra (mind a vezetőire, mind az ország népére).³ A sztálinista vezetés szerint ezen racionalitáson túli célok eléréséhez csakis az adott ország környezeti adottságainak totális megváltoztatása jelentette az egyetlen megoldást – mit sem törődve a természet adta adottságokkal, és a környezet védelmével –, így megkezdődött a magyarországi táj átalakításának folyamata. Ez az ország épített és természeti környezetének átalakítását is jelentette egyben.

Az 1952-re kiépített „magyar hadikommunizmusban”, az előirányzott nehéziparon belül is kiemelt szerepet szántak a bányászatnak, valamint az alapanyaggyártásnak. E feladatok ellátására pedig külön települések jöttek létre, amelyek ezen beruházások központjává váltak.⁴ Létrejöttek a szocialista városok, melyek egyetlen óriási termelő-üzem vagy nehézipari ágazat számára épültek – ami évtizedek múlva válságba került, és egyben ezen városok tragédiáját is okozta. Sztálinváros, a mai Dunaújváros, ipari előzmények nélkül, Dunapentele falu határában lévő mezőgazdasági területen került újonnan felépítésre.⁵ A szocialista mintaváros kiépítése, valamint a vasmű létesítése során érdemben nem befolyásolta a döntéshozókat, hogy az ott lévő löszfal nem alkalmas egy ilyen jellegű ipari beruházásra, valamint az sem jelentett akadályt, hogy a vasmű működtetéséhez szükséges alapanyag sem állt rendelkezésre – azokat több mint 2000 km távolságról kellett Sztálinvárosba szállítani.

¹ BORVENDÉG–PALASIK i. m. 17–20.

² Uo. 22.

³ Uo. 23.

⁴ Uo. 24–31.

⁵ Uo. 31–38.

Az 1949-re kiépült egypártrendszer soha nem látott mértékben avatkozott be a természeti környezetbe, a szovjet mintára történő természetátalakítás nem kímélte sem a vízgazdálkodást, sem a talajművelést, sem az erdőgazdálkodást.⁶

A harmadik fejezetben rálátást kapunk a fenti természetátalakítási törekvések „tudományos” hátterére. A *Prés alatt a tudomány és a Magyar Tudományos Akadémia* elnevezésű fejezetben bemutatásra kerülnek az új kutatási módszerek, amelyek kapcsán megismerhetjük Trofim Gyenyiszovics Liszenkó áltudományos tanait,⁷ a „*micsurini-biológia*”⁸ növénynemesítési tanait, melynek következtében két-három év alatt olyan, nagyterméshozamú fajtákat állít elő, melyre a klasszikus genetikának legalább 15-20 évre volt szüksége.⁹ E fejezetben sor kerül a természetátalakítás intézményrendszerének ismertetésére is, amely az 1948 után sztalinizált Magyar Tudományos Akadémiát,¹⁰ valamint – többek között – a természetátalakítási tervekben nagy szerepet játszó Országos Tervhivatal működését mutatja be.

A *negyedik fejezet* életre kelti a Tanú c. filmszatírában látott ikonikus jeleneteket a „sikeres” narancs termesztésével kapcsolatban. A szocializmus építése nem ismert akadályt. Az elképzeléseket nemhogy tűzön-vízen keresztül, de a környezeti, természeti adottságok, a megfelelő szakértelem és eszközök hiányának teljes figyelmen kívül hagyásával végrehajtották – és mindez komoly volt, mert ahogy azt a tréfiás székelyek mondani szokták: „*vicznek egy kicsit durva lett volna*”.

Az *új növények meghonosításának programja* című fejezet az egyes növényi kultúrák rendszertani csoportosításának logikai fonala mentén mutatja be a gabonafélék liszenkói útját a búzanemesítési kísérleteken keresztül,¹¹ a honi rizstermesztésen át,¹² az ipari növények termesztésének drámáját: a gyapottermesztés heroikus küzdelmeit, a hamvas gumipitypang, és a jukka-kísérleteket.

Az első öt éves terv előírta, hogy 1954-re a búza termésátlagának 13%-kal magasabbnak kell lennie az 1949-es évhez viszonyítva. Ehhez képest a szerzők rávilágítanak arra, hogy a valóságban az 1950-es évek elején a búza vetésterülete több mint 20%-kal csökkent a háború előttihez képest, a megtermelt mennyiség pedig 1952-ben egymillió tonnával maradt el az 1938-as esztendőhöz képest.¹³ A liszenkói búzanemesítés diadala, hogy az őszi búzából, tavaszi búzát nemesítettek, valamint a szovjet „tudományos kutatások eredményeképpen” *felfedezésre* került az ágasbúza, melyet a szovjet birodalom déli részén régóta ismert a parasztság. Az ágas vagy angol búza kalásza tömött, elágazó, ezért vastag szárán több magot képes hozni, mint a nálunk közismert rokona.

⁶ Uo. 38–56.

⁷ A liszenkóizmus szerint a külső környezet tetszés szerinti megváltoztatásával új fajták állíthatók elő, a környezeti tényezők tudatos manipulálása pedig a genetikai állomány módosulásához vezet.

⁸ A micsurini biológia egyik legfőbb alapelve szerint az élőlények képesek alkalmazkodni környezetükhöz, s a megszerzett tulajdonságokat továbbörökíteni.

⁹ BORVENDÉG–PALASIK i. m. i. m. 57–58.

¹⁰ Uo. 62.

¹¹ Uo. 72.

¹² Uo. 79.

¹³ Uo. 72.

A növény meleg- és vízigényes, tenyészideje hosszú, fagyállóképessége csekély, ezért hazánkban nem alkalmas termesztésre. Valójában hiába hoz több termést a növény, a szemek sikértartalma rendkívül alacsony, így csak nagyon rossz minőségű liszt őrölhető belőle. Mindemellett komoly hangsúlyt fektettek a növény magyarországi meghonosítására, annak ellenére, hogy a fajtának régóta volt szakirodalma Európában, s már a 19. század végén tudták, hogy a lisztje rossz minősége miatt sütésre nem alkalmas.¹⁴

A rizs termesztésével kapcsolatos kísérletek egészen a török hódoltság idejéig nyúlnak vissza a hagyományok szerint. A második világháborút követően merült fel ennek a tápanyagokban gazdag növénynek a termesztésére az ötlet, amelynek megvalósítására a szocialista agrártudomány és agrárpolitika a lehető legtöbb eszközt igyekezett bevetni. Ezen roppant munkaigényes növény termesztéséhez szükséges munkaerőt – a gyapottermesztéshez hasonlóan¹⁵ – a kommunista hatalom ellenségeinek minősített és politikailag megbízhatatlannak tartott családok deportálásával biztosították.¹⁶ Az éghajlatidegen új növények közül a rizs termesztését tekintették a legsikeresebbnek, ezért vetésterületét 1950-ben 25 ezer holdról, 1955-re több mint 50 000 hektárra növelték. Ennek az évnak a termésátlagja minden korábinál alacsonyabb volt.

Míg 1948-1949 folyamán még csak kis üzemi jelleggel próbálkoztak a gyapot termesztésével, addig 1950-ben már nagyüzemi keretek között kezdték meg a gyapot vetését. 1950 tavaszán 6200 hektár területet vetettek be a gyapottal. Tették ezt annak ellenére, hogy az 1949-es év is bebizonyította, hogy Magyarországon csak óriási ráfizetéssel, komoly munkával és nagyon kicsi termésátlaggal lehet használható gyapotot megtermelni: 37 kilogramm gyapot termelt holdonként, ami azt jelentette, hogy mázsánkénti ára 3730 Ft-ra rúgott.¹⁷

A fentiekben ismertetett törekvések okozta károk azonban még mindig elenyészők a selyemkóró¹⁸ ültetvények okozta károk mértékéhez. 2015-ben, a telepítést utáni ötven év távlatában is rendkívül elterjedt faj, melynek irtása mind a mai napig hatalmas terheket ró az országra.¹⁹ A termesztés azonban jelentős károkat okozott, jelenleg az egyik legagresszívabb özön növényeink egyike, terjeszkedésének nagyon nehéz gátat szabni.

¹⁴ Uo. 73.

¹⁵ Uo. 80–94.

¹⁶ Uo. 75–80.

¹⁷ Uo. 85.

¹⁸ A selyemkóró, színes és bódító illatú virágzata miatt tetszetős dísznövény, ipari felhasználásával régóta kísérleteztek. A szárában található rostok minősége azonban messze elmaradt a hagyományos rostjukért termesztett növényekétől. A második világháború idején az amerikai légierőben rendszeresített ruházat töltőanyagaként használták a selyemkóró bóbítáit. A magszálak kiváló hang-, hő- és vízzigetelő anyagnak bizonyultak, rendkívüli úszó képességgel. A pilóták mellényébe másfél kiló bóbítást steppeltek, ami elég volt ahhoz, hogy az óceánba zuhanás esetén akár 72 órán keresztül is a víz színén tartsák a balesetet szenvedett katonákat. Nagy hátránya azonban, hogy rendkívül tűzveszélyes, nyílt láng hatására robbanásszerűen ég, ezért komoly kísérletek kellettek volna még ahhoz, hogy megkezdhesék akár polgári, akár katonai alkalmazását. BORVENDÉG–PALASIK i. m. 108.

¹⁹ 2015-ben a selyemkóróval legfertőzöttebb területek: Bács-Kiskun, Tolna, és Jász-Nagykun-Szolnok megye. A selyemkóró kaszálással, gyomlálással vagy legeltetéssel kiirthatatlan. Ha kitépik vagy levágják, sokkal több helyen sarjad újra. Az Európai Unióban 12 milliárd Eurót, az Egyesült Államokban 80 milliárd Eurónak megfelelő összeget költenek évente a behurcolt, tájidegen élőlények

Hiába figyelmeztetett azonban a szegedi mezőgazdasági kísérleti intézet akkori igazgatója, Somorjai Ferenc, hogy „a propagált hasznosítási lehetőségek nem egyenlítik ki azt a kárt, amit mint a kiirthatatlan gyom, újabb területeken telepítés által mezőgazdaságunknak okozhat”, a politikai akarat erősebb volt.²⁰

A citrusfélék, a földimogyoró, valamint egyéb szubtrópusi gyümölcsök (datolyaszilva, gránátalma és naspolya) meghonosítására, valamint nagyüzemi termesztésére vonatkozó törekvések ismertetése során betekintést kaphatunk a citromértekezletek mibenlétéről, valamint az 1951-ben felvett egymillió-ötvennégyezer forintos hitelről, melyet a citromkísérletek megfelelő lefolytatására vettek fel. 1951-1952 tele nagyon nagy pusztításokat végzett a szabadtéri citrusültvényeken, melynek hatására felülkekedett a józan ész, és a párt felsővezetése is tudomásul vette, hogy a citrusokat nem lehet a magyarországi éghajlati viszonyokhoz idomítani, melynek következtében 1953 végén elrendelték a citrustelepítések leállítását, majd az 1954-ben megtartott országos citromértekezleten a szakemberek kezdeményezték a telepek megszüntetését.²¹

A pártpolitika citrom-lázát mi sem mutatja jobban, mint az az eset, amikor 1955-ben a Nagyvásártelepre érkezett huszonhárom vagon citrom kirakodásán dolgozó munkások a megrongálódott ládákban kiguruló citromokból zsebre vágta néhány darabot, és miután a munkások lebuktak, az egyikőjüket 32 darab citrom, mint társadalmi tulajdon²² sérelmére elkövetett lopás vádjával egy év nyolc hónap letöltendő börtönbüntetésre ítélték.²³ A magyarországi kemény telek miatt a füge²⁴ és a további szubtrópusi gyümölcsök nagyüzemi termesztésének terve is dugába dőlt.²⁵

A Rákosi-diktatúra, ahogy a természet átalakítására, úgy az ember gondolatainak, tudatának formálására is rengeteg kísérletet tett, az *ötödik fejezetben* ezek a propaganda eszközök kerülnek ismertetésre. A mindennapok manipulálására a média minden szegmensét igénybe vették. Mind a nyomtatott sajtó, mind a „dokumentumfilmek”, mind a rádióadások – sokszor annak dalos percei is – a párt politikai programját hirdették, melyek sokszor a valóságot elferdítvén közölték a legújabb fejleményeket hazánk természetátalakítási sikereiről.²⁶

A hatodik fejezetben kerülnek bemutatásra a sztálinista tanokkal és elvekkel történő összeütközéseknek és azoknak eredményeképpen a meghurcoltatásoknak a története. A sztálini tanokat és áltudományokat tagadó személyeket szerencsésebb esetben a börtön, Gulag-tábor, kevésbé szerencsés esetben pedig egyenesen a halálbüntetés ténye fenyegette. A legendás botanikust, Nyikolaj Ivanovics Vavilovot, mivel nem

elleni védekezésre. Az Európai Környezetvédelmi Ügynökség 163 különösen veszélyes inváziós fajt tart számon Európában. <http://greenfo.hu/hirek/2015/06/07/reszkessetek-tajidegenek?referrer=rss>

²⁰ BORVENDÉG–PALASIK i. m. 107–110.

²¹ Uo. 118.

²² A társadalmi tulajdon jogi szabályozásának kérdéseiről lásd részletesebben TÉGLÁSI András: *Atulajdonhoz való jog alkotmányos védelme*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány–Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2013.

²³ BORVENDÉG–PALASIK i. m. 155.

²⁴ Uo. 119–123.

²⁵ Uo. 123–126.

²⁶ Uo. 133–144.

volt hajlandó behódolni a liszenkóizmus „tudományának”, letartóztatták, majd később halálra ítélték, végül az ítéletet húsz év szabadságvesztésre változtatták. A világhírű tudós a letartóztatását követő harmadik évben éhen halt a szaratovi börtönben.²⁷ Míg a magyar tudományos életben ennyire drasztikus következménye nem volt az egyes tudósok ellenállásának, azonban szakmai előmenetelüket minden fronton igyekeztek megakadályozni. Az 1967-ből származó ügynökjelentések a tudósokat még mindig morganistákra és micsuriniostákra osztották, miközben Liszenko elfogadottsága a hatvanas évek végére teljesen leáldozóban volt.²⁸

A mezőgazdasági szabotázsok vádja átjárta az állami vállalatok, valamint az állami gazdaságok működését. Sok esetben az önmagában vett szakmaiság is bűn volt: Göncz Árpádot, az 1990 utáni szabad Magyarország első köztársasági elnökét, a Talajjavító Vállalat agronómusaként megvádolták, hogy a minisztériumi utasítás ellenére folytatta a termőréteget védő sáncolási munkálatokat; a sáncolásokról készített szakértői jelentéseknek köszönhetően ez ügyben nem ítélték el a későbbi köztársasági elnököt.²⁹ A rendszer nem bírta azonban azokat a személyeket sem, akiknek a barátait kuláknak minősítették, így az ÁVH-nak mindenfajta koholt vád – minthogy a munkásasszonyoknak nem lett megtiltva a gyapot hazavitele – elegendő indok volt arra, hogy letartóztassák.³⁰

A *hetedik fejezetben* Sztálin halálát követő majd’ negyven év távlatában kerül bemutatásra a természetátalakítási terv magyarországi megvalósításának utóélete. A Nagy Imre első kormánya idején kiadott minisztertanácsi határozatokban is elismerésre került a korábbi agrárgazdálkodási politika rossz iránya, melyben egyúttal megszüntetésre kerültek az ország természeti adottságait figyelmen kívül hagyó tervmegvalósítások.³¹ 1953-at követően a micsurini biológia is rengeteget vesztett erejéből, ennek ellenére a magyar tudósok csak az 1956-os forradalom után térhettek vissza igazán az ideológiáktól mentes kutatásokhoz.³²

A kommunista államigazgatásban a szakértelem színvonala továbbra sem emelkedett. Ezt a megállapítást igazolja a mezőgazdasági jelentésekben lévő „*fanet*” és „*gazel*” mutatóira vonatkozó kiemelt figyelem. „*Fanet*”-nak a földadó alá nem eső területeket nevezték az agrárszakemberek. Amikor az FM akkori illetékes osztályának vezetője dörgedelmes felelősségre vonó levelében számon kérte az agrárszakemberektől, hogy miért olyan alacsony a „*fanet*” termelési mutatója, akkor az agrárszakemberek leleményesen kitalálták, hogy azokat a vetésterületeket, amelyeken a talaj-előkészítést és a vetést még el tudták végezni a gazdaságok, de a növények gondozására már emberi kapacitás hiányában nem volt lehetőség, „*gazel*”-nak fogják nevezni, ugyanis azokat a *gaz ette meg*. Az ágazat vezetői pedig örvendtek a szép számú mutatónak, ugyanis ők továbbra is egy egzotikus növénynek vélték ezen elnevezés alá tartozó fogalmakat.³³

²⁷ Uo. 145–146.

²⁸ Uo. 147.

²⁹ Uo. 149–150.

³⁰ Uo. 152–153.

³¹ Uo. 157–158.

³² Uo. 159.

³³ Uo. 161–162.

A szerzők álláspontja szerint nagyon nehéz megvonni annak mérlegét, hogy a sztálinista természetátalakítási tervek megvalósítására vonatkozó végrehajtási cselekmények összességében mennyibe kerültek Magyarországnak. Ugyanis ide nemcsak a nettó bekerülési árat kell számolni, hanem azt a veszteséget is, ami levonódott abból, hogy a jó minőségű hazai földjeinken nem a honos növényi kultúrákat termelték.³⁴ A könyv végére kirajzolódik, hogy bizony az új növények meghonosítására költött több millió forint sokkal hatékonyabb gazdasági eredményeket hozott volna, amennyiben az a honi paprikára, paradicsomra vagy szőlőkísérletekre lett volna fordítva. Mindez ma is tanulságként szolgálhat, amikor a külföldi példáknek megfelelő modelleket kívánunk az országunkra ráerőltetni. El kell fogadnunk, hogy olyanok az adottságaink, amilyenek, mind természeti, mind emberi adottságainkat figyelembe véve.

A könyv számos olyan példát hoz fel, mely az emberek egészségét, élőhelyét, mind a környezeti szempontokat feláldozza a gazdasági fejlődés oltárán.³⁵ A tudomány és fejlődés mindenhatóságának koncepciója által a természetben okozott károkat nem csak a kommunista világ bűnösségét veti fel, hanem a „nyugati világ” környezetkárosító életmódját is. Ezen káros cselekmények beismerése és jóvátétele kapcsán merült fel az XX. század végén a *fenntartható fejlődés*³⁶ paradigmája és az *egészséges környezethez való jog alkotmányjogi* elismerése iránti igény is.³⁷

A szerzők felvetik továbbá a sztálinista jogalkotás kapcsán a környezeti *hatásvizsgálatok hiányának* a problematikáját, azonban ezzel kapcsolatban a mai jogalkotásban lévő hatásvizsgálatok, valamint a környezetjogi jogalkotásban lévő speciális hatásvizsgálatok, vizsgálati elemzések sokszor nem jelentenek többet a pusztá formalitásnál, annak ellenére, hogy a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Jat.) 17. §-a³⁸ kifejezetten rendelkezik a jogszabályok várható hatásai vizsgálatának kö-

³⁴ Például a Szeged környéki paprikaföldeken gyapotot, a villányi és badacsonyi történelmi borvidékeken a kivágott szőlőtőkék helyén citromárkokat kellett ültetni.

³⁵ BORVENDÉG–PALASIK i. m. 7–14.

³⁶ 1983-ban az ENSZ Közgyűlés határozata alapján megkezdte munkáját az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága, amelyet Gro Harlem Brundtland norvég miniszterelnöknő vezetett. E huszonkét tagú bizottságnak tagja volt Láng István akadémikus is. A Bizottság 1987-ben „Közös jövőnk” címmel kiadott jelentésében a gazdasági növekedés olyan új korszakának lehetőségét vázolta fel, amely a fenntartható fejlődés globális megvalósítására épít, megőrzi a természeti erőforrásokat, s amely megoldás lehetne a fejlődő országok nagy részében elhatalmasodó szegénység leküzdésére is. A jelentésben megfogalmazottak szerint a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen generációknak szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk szükségleteinek kielégítését. A fenntartható fejlődésről lásd részletesebben SZABÓ Marcel: A fenntartható fejlődés: nemzetközi jogi elmélet és szerződéses gyakorlat. In: RAISZ Anikó (szerk.): *A nemzetközi környezetjog aktuális kihívásai*. Miskolc, Miskolci Egyetem, 2012. 161–174.

³⁷ CSINK Lóránt – T. KOVÁCS Júlia: Paradigmaváltás a környezet alapjogi jellegében? *Jogelméleti Szemle*, 2013/4. 42–54.

³⁸ Jat. 17. § (1) A jogszabály előkészítője – a jogszabály feltételezett hatásaihoz igazodó részletességű – előzetes hatásvizsgálat elvégzésével felméri a szabályozás várható következményeit. Az előzetes hatásvizsgálat eredményéről a Kormány által előterjesztendő törvényjavaslat, illetve kormányrendelet esetén a Kormányt, önkormányzati rendelet esetén a helyi önkormányzat képviselő-testületét tájékoztatni kell. Miniszteri rendelet rendelkezhet úgy, hogy az általa meghatározott esetben a közjogi szervezetszabályozó eszköz előkészítője előzetes hatásvizsgálatot végez.

teleztségéről. A Jat. – indokolása – szerint a XXI. századi követelményeknek megfelelően előtérbe kell helyezni a minél megalapozottabb jogszabály-előkészítés érdekében a várható következmények előzetes vizsgálatát. A Jat. meghatározza, hogy milyen alapvető szempontokat kell ennek során figyelembe venni (pl. társadalmi, gazdasági, költségvetési hatások, környezeti következményei stb.). Hasonlóan fontos a jogszabály hatályosulásának tapasztalatait utólagos hatásvizsgálat keretében felmérni, és áttekinteni, hol kell változtatni a hatályos rendelkezéseken. Az előzetes és utólagos hatásvizsgálat egyes elemeinek az előzetes és utólagos hatásvizsgálatról szóló 24/2011. (VIII. 9.) KIM rendeletben történő szabályozása által a hazai jogalkotási rendszerben hangsúlyos szerepet kapnak a hatásvizsgálati folyamatok.

A hatásvizsgálat – a kormány hatásvizsgálatokra szakosodott honlapjának információi szerint – olyan információgyűjtő és elemző tevékenység, amelynek elsődleges célja a szabályozás hatékonyságának növelése. A folyamat magában foglalja a szabályozás várható következményeinek a feltételezett hatásokhoz igazodó részletességben és releváns időtávon történő megvizsgálását és az eredmények – a megalapozott döntéshozatal elősegítése érdekében – hatásvizsgálati lapon történő összegzését.³⁹

Álláspontom szerint a mai felgyorsult – és nagy mennyiségű jogalkotási aktust kibocsájító – világban, egyrészt a technika fejlődésével, valamint az új társadalmi és gazdasági igényeket kielégítő jogalkotási elvárások növekedésével kapcsolatban, másrészt pedig a megfelelő szakértelem és intézményrendszer hiányában nagyon nehezen megvalósítható a megfelelő hatásvizsgálatok lefolytatására irányuló törekvés. Főként addig, amíg a hatásvizsgálati lapok tartalma és szakmai megalapozottsága az adott jogszabályt előkészítő ügyintéző egyedi – következményektől mentes – döntésén múlik, és az ügyintéző mögötti szakértői intézményrendszer hiányzik. Másrészt kiemelt problémát jelent a hazai törvényhozásban, hogy amennyiben a törvényjavaslat nem a kormány kezdeményezésére, hanem egyéni országgyűlési képviselők törvénykezdeményezési jogkörében került előterjesztésre, a Jat. 17. §-ban lévő normatív tartalmú törvényi rendelkezéseket ab ovo figyelmen kívül hagyják.⁴⁰ Álláspontom szerint az előzetes hatásvizsgálatok tényleges és hatékony lefolytatására szükség lenne egy elkülönült hatásvizsgálati intézmény létrehozására, amelyet mind a kodifikációt lefolytató ügyintézők, mind az országgyűlési képviselők igénybe vehetnek.

(2) A hatásvizsgálat során vizsgálni kell

a) a tervezett jogszabály valamennyi jelentősnek ítélt hatását, különösen

aa) társadalmi, gazdasági, költségvetési hatásait,

ab) környezeti és egészségi következményeit,

ac) adminisztratív terheket befolyásoló hatásait, valamint

b) a jogszabály megalkotásának szükségességét, a jogalkotás elmaradásának várható következményeit, és

c) a jogszabály alkalmazásához szükséges személyi, szervezeti, tárgyi és pénzügyi feltételeket.

³⁹ <http://hatasvizsgalat.kormany.hu/a-rendszer-bemutatasa>

⁴⁰ Lásd ehhez példaként a vasárnapi zárva tartás ügyében készült hatásvizsgálattal kapcsolatos kormányzati álláspontot. http://mandiner.hu/cikk/20150318_nem_keszult_hatastanulmany_a_vasarnapi_zarva_tartasrol

Az Alkotmánybíróság az előzetes hatásvizsgálat elmaradásával összefüggésben a 38/2000. (X. 31.) AB határozatában megállapította, hogy annak be nem tartása nem tekinthető a jogszabály közjogi érvénytelenségét eredményező olyan súlyos eljárási hibának, amely az alkotmányellenesség megállapítását, valamint a rendelkezés megsemmisítését vonná maga után.⁴¹ A környezetjogi jogszabály közjogi érvénytelensége kapcsán az Alkotmánybíróság a 44/2012. (XII. 20.) AB határozatában az alapján semmisített meg egy kormányrendeletet, hogy a jogalkotó a Jat.-ban meghatározott általános jogalkotási követelményeken túl, a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Kvt.) speciális alanyi kör társadalmi egyeztetésbe való bevonásának kötelezettségét elmulasztotta. Ezen alkotmányjogi érvelés analógiájának alkalmazása kapcsán álláspontom szerint felmerül annak a lehetősége, hogy a környezetjogi szabályozásra vonatkozó speciális hatásvizsgálatok elmulasztása is közjogi érvénytelenséget eredményezhet.

Összességében örömteli, hogy a magyar jog- és agrártörténeti szakirodalom ezzel a könyvvel gazdagodott, hiszen olyan politika- és gazdaságtörténeti eseményekre és összefüggésekre hívják fel a szerzők a figyelmet, amelyeknek hatásai mind a mai napig érezhetőek. Különösen fontosnak tartom, hogy az írásokból egyértelműen kidomborodik a politikai döntések és a környezet viszonya, jelentősége. A történelmi tények ismeretére pedig a jelen társadalmi, politikai és gazdasági viszonyok ismeretében is igencsak nagy szükség van, ugyanis a természetátalakítás erkölcsi-etikai kérdései,⁴² annak gazdasági és környezeti hatásainak kérdései nem a micsurini biológiával, hanem a géntechnológiával módosított élőlényekkel kapcsolatban kerülnek előtérbe. Véleményem szerint Borvendég Zsuzsanna és Palasik Mária Vadhajítások című könyvében foglaltak mindannyiunk számára tanulságként szolgálhatnak.

T. Kovács Júlia
egyetemi tanársegéd (NKE ÁKK)
PhD-hallgató (PPKE JÁK)

⁴¹ DRINÓCZI Tímea – KOCSIS Miklós: A jogalkotás társadalmi egyeztetésének elméleti háttere és alkotmányos gyakorlata. In: KOCSIS Miklós – TILK Péter (szerk.): *Jogalkotás és társadalmi részvétel: esetek és problémák*. Pécs: Kodifikátor Alapítvány, 2013. 21.

⁴² A GMO etikai kérdéseiről TAHYNE KOVÁCS Ágnes: *A genetikailag módosított szervezetekre vonatkozó európai és magyar jogi szabályozásról egyes környezetjogi alapelvek, különösen a fenntartható fejlődés tükrében*. PhD értekezés. Budapest 2012. <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Kov%C3%A1cs%20T%C3%81gnes%20PhD%20dolgozat.pdf>